

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Ա. Զ. Գ. Ա. ՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

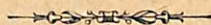
ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ
ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊՂՐՍՍՄԵԱՆ

Դ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 18

ԾԱԲԱԹ, 8 ՄԱՐՏ 1919

ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ

Յաճախ ինքզինքս կը կարծեմ, Գամբանիոյ ծաղիկին՝
Բոմբէի մէջ հեշտաբամ.

Վինիսիուսի պէս, — կ'զգամ, — համբոյրներս կը ծաղկին,
Պատրշգամէ պատրշգամ:

Եւ իր հպարտ ձեւին մէջ, գաշնակաւոր Լիժիան
Զեռքը կուտայ շրթունքիս,
Երբ նայուածքս կը հոսէ, ինչպէս Վեսուլիս իր լավան,
Ամբողջ կրակն հոգիիս:

Փեթրտելով տենջանքներս, թերթ թերթ, վերէն, վարդի պէս,
Ես կ'ողողեմ անձ գայն.

Վերջալոյսէն ու սէրէս կ'ոսկեզօծուի միշտ այսպէս,
Սատուածային Լիժիան:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍՍՄԵԱՆ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՈՒՒԼՍԸՆ

Զինադադարը կնքուած է:

Համաձայնութեան հսկայ գինուորներուն գերմարդկային արժանիքը պարտադրեց Յաղթութեան, որ երկինքէն վար իջնէ՝ մեր վսեմ ջանքերը պսակելու և մեր զոհաբերութիւնները նուիրագործելու համար:

Այսօր օդին մէջ կը ծածանի իրաւունքի, արդարութեան և ազատութեան դրօշները՝ որոնց հաւատարիմ խորհրդանշաններն են մեր խաչակիրներէն ամենէն մեծին դրօշակներուն գոյնները:

Անբացատրելի ինքնամոռութիւն մը կը տիրապետէ աշխարհի՝ ուր հպարտութեամբ կը յռաջանայ, սուրբ պատեանին մէջ, բայց միշտ զինուած՝ խաղաղութիւնը, որուն շրջազգեստը դեռ երկար ատեն պիտի ըլլայ պատերազմի հորիզոնին կապոյտը:

Մահուան ճիրաններէն խնայուած երիտասարդները՝ որոնք իրենց գոյութիւնը նուիրած էին հայրենիքին, այսօր զարմացումով կը տեսնեն անոր վերագրուումը: Երկար ատեն առանձին ապրող կիներ, առաջ կը պարզեն իրենց բազուկները, որոնց մէջ վերապրողները պիտի նետուին նոյն եռանդով՝ ինչպէս նետուեցան պատերազմի դաշտը:

Մայրերէն չատերը կը դադրին դողալէ, որբիշներ կը շարունակեն լալ, բայց կուլան անոնք այլապէս, աչքերով՝ որոնցմէ ուրախութեան շողը կը ցայտէ, և ամէնը զրկուածներ ու խնայուածներ իրար մերձենալով իրենց արցունքներուն և ժպիտներուն մէջ կը կրեն միեւնոյն ակնարկը, միեւնոյն հոգին: Տղաք իրենց գիրքերուն ճակատը կը քանդակեն առասպելական յիշատակներ ու պատկերներ և ծերերը չունենալով այլևս մեռնելու գայրոյթը, կ'ըսեն. «վերջապէս»:

Բայց զգայազիրկ ու բուռն յուզումի գրեթէ կրօնային խօլական այս առաջին վայրկեաններուն անգամ մը սպասելէ յետոյ, միտքը իր անդորրութիւնը գտած՝ ազատ կը սաւառնի: Ինքզինք բացատրելու և հասկնալու անյազ՝ ակնարկով մը կրկին կը հետադառնէ ու կը ճգնի մխրճիլ տարիներու ողբերգական դաշտին խորը՝ ուրկէ անցնիլ ստիպուեցաւ: Յաղթութեան առաջին փայլայայտ քինութարկուելէ և անոր արդիւնքները ճաշակել սկսելէ յետոյ կ'անդրադառնայ անոր պատճառներուն, անդիմադրելիօրէն կը բարձրանայ զէպի անոնք, որոնք զայն փափաքեցան, ունեցան, և որոնք եղան անոր կազմակերպողներն ու տիրացողները: անոնց կրնայ ազաղակել. «Զեզի կը պարտիմ զայն»:

Զինուորներու կողքին, Բլէմանստի, Ֆոքի, Ժոֆուի, Լոյտ ձորճի փառաւոր անուները ի յայտ բերող նուիրական խումբին գլուխը, միեւնոյն կարանունը՝ անջնջելիօրէն դրօշմուտած ապագայ սերունդին համար:

Բովանդակ աշխարհը կը ճանչնայ զայն՝ առանց տեսնելու: Խորհող ամէն անձ որ օժտուած է գործունեայ հոգիով, և ամէն անձ որ նպատակ ունի ապրել իբր մարդ՝ իրապէս արժանի այս իր հոգիին զգայուն ապակիին վրայ դրօշմուտած միտքի խորշին պատէն:

Ան չորս պատասխանատու երկար տարիներ նախագահեց, իրարու յաջորդող վախի ու յոյսի, հանգստութիւններու, վրդովումներու, անիր դիմագիծը քակեց անթափանցելի վճռականութեամբ մը այս ամէնուն շղթաները: Պատերազմի որուն կ'ուղղէինք յաճախ մեր հայեացքները՝ անոր «Ինչ կ'ըսէ Ուիլսըն. — շրջանակի մը նման. — Ինչ պիտի ընէ.» Ասոնք ժողովուրդին ամէնօրամէնուն մտազբազումը: Ինչ կը մտածէ Ան. և իւրաքանչիւրին և սուրբիւնը ընդհանուր և իր լուռ պերճախօջան, որքան պէտք էր անհատական էր այն վարելու համար ժողովուրդային խօսքը քան թէ համոզել անձերը:

Երբ քննեց զաժան նիհարութեամբ, սառն տութիւնն ու տոկունութեամբ, ժայռի մը ուղղամբ յողորմեց երկար դիմագիծը, ունեցող այս անբազրի ու զգացումներու ունեցող այս աննեկայացներ: Հաստատուն տէր մարդու տիրապէր կը կեդրոնացնէ յարատեւ ու ցցուն այս ճակատը՝ նութեան աշխատանքը: Ուղիղ յօնքերու կամարը կ'ընդգծէ կամքը՝ և անոր տակ է որ կը պատկերանայ, գորովի աչքերու կապոյտը՝ փառայայտիչ պաղ ու քաղցրունակ նայուածքը, գիտունի երազկոտ ակնարկը: Երթնելով գատուած վե-

բազմաբան մը՝ օրհնի խօսքին համար: Երկար ծնօտ մը՝ վճռական պարագաներու տակ իր ձեռքն ունենալու համար՝ ինչպէս հրազենի կոթը Յանքիին ձեռքին մէջ: Դէմքի այս բոլոր շեշտուած գիծերը կը յայտնագործեն ու կ'երաշխաւորեն նախաստամանուած Արդարասէրը՝ որուն զալուստին կ'ըսպասէինք:

Ինչ չքեղ ասպարէզ: Առանց պատահարի, առանց միջոցապի, առանց այն ամէնուն՝ որոնք երբևէ կը յայտնուին ծայրայեղութիւնով Ամերիկայի մէջ, և առանց պէտք ունենալու զբաղցնելու յոգնեցնել ժողովուրդը՝ զայն շահելէ առաջ, Ուիլսըն իսկոյն կատարեց զայն՝ ոչ թէ իր անուան սին ազմուկովը ու պոռչուքովը, այլ գաղափարներու խիստ ու ահաւոր զգրգիւնովը՝ որոնց մէջ մխրճուեցաւ ան:

Առջի օրու ընէ իսկ, երբ Ուիլսըն — մի միայն իրեն համար — մասնակցեցաւ այս ասպարէզին, ինքզինքը ցուցոյց ու պարտադրեց իր իրաւարար, դատաւոր: Զայն չի ըսեր, այլ կը ցուցնէ, կ'պացուցանէ: Սկիզբն իսկ տարակուսեցաւ չառաջնորդուեցաւ իրերու այն զօրաւոր տրամաբանութենէն, կարծիքներու յամառ խտութենէն, և յարափոփոխութենէն վիթխարի պարտականութեան մը՝ որ կը մեծնար ու կը բազմապատկուէր փոթորկի յարածուն շունչովը: Կարելի է ենթադրել, և ինչպէ՞ս չհաւատալ: Իր բոլոր որոշումները, անլուր ուժի մը բարոյական և իմացական մեքենայէ անցան, ուր ամենէն բարձր, ամենէն զօրաւոր, ամենէն չափաւոր, ամենէն համարձակ խորհուրդները կը ձեւակերպուէին:

Այսպէս Ուիլսընը տեսականօրէն փիլիսոփայ, արդարութեան հաւատարիմ ծառան և առաքեալը ըլլալէ յետոյ, տարուեցաւ զարմանալի պատահարներէ՝ ուր իր դիրքը իրեն կուտար գերակշռող դեր մը՝ ամենազժուար կէտերուն մէջ իսկ ի յայտ բերելու համար ինքզինքը, իր անձնուէր արհեստաւոր մը, միքենազէտ մը, և ի նպաստ յաղթութեան և խաղաղութեան կնքումի անհրաժեշտ արդարութեան անաչառ գործադրողն ու պահպանողը:

* * *

Ինչ կամքով, գործունէութեան, մտածումի, միջոցներու, գրիչի ու խօսքի ինչ վստահութեամբ, ինչ արժանաւորութեամբ, խղճի ինչ մաքրութեամբ, մտքի ինչ մեծութեամբ, սրտի ինչ զրթութեամբ, հոգիի ինչ վեհանձնութեամբ կատարեց այն առաքելութիւնը՝ որմէ վախ չունէր: Ներկային ու ապագային ամենէն աւելի բարդ խնդիրներուն պատասխանատուութիւնը ստանձնեց...: Մենք զայն տեսանք և անոր վրայ հիացանք: Մեր ապագայ սերունդն ալ իր կարգին պիտի զարմանայ անոր վրայ, և ասիկա պիտի մնայ պատմութեան պերճանքներէն մէկը:

Նախագահ Ուիլսըն պիտի երեւի ապագայ դարերու բանաստեղծութեան մէջ իբր Տանդէ մը, որուն աւանդական կիսադէմքը ունէր, և որ խաղաղութիւն ըսուած սպիտակազգեստ Պէալըրիսը

մեծ զգուշութեամբ կ'առաջնորդէր դէպի դժոխքի շրջանակները, անդունդի երկայնքը, ուր մազապուր կ'իյնար:

Ան խաղաղութեան փափաքեցաւ: Զայն փնտելու, պատրաստելու, հրապուրելու, անոր մերձենալու, զայն դիւրացնելու և անկէ պահանջուած պատուոյ ու ապահովութեան բոլոր պահանջներուն գոհացում տալու համար. ան ունեցաւ բարութեան խաղաղ մուկանդութիւնը: Եւ եթէ յաջողեցաւ այս անյաղթելի թուող տշխատութեան մէջ, պատճառը այն էր որ ցանկաց խաղաղութիւնը, միայն Արդարութեամբ և Արդարութեան համար: Խաղաղութեան և Արդարութեան համար պատերազմեցաւ: Օրէնքի այս մարդը, Սինայի դատաւորը, իրաւունքի և պարտականութեան Սողոմոնը՝ Արդարութեան փրկապետող և մենաշնորհալ զգացումներուն ստորագանց ամէն ինչ, — իր և իր ներկայացուցած պետութեան հետեւած ընթացքը, պատերազմական և քաղաքական ուղղութիւնը, ամէն կարգի խնդիրներն ու յուզումները: Անոր փրկացաւ բարի ոգիի մը նման: Փափաքիլ ու ունենալ միայն Արդարութիւնը: Զայն փափաքիլ ու զայն իրագործել ամբողջութեամբ, կամ գոնէ այնքան կատարեալ՝ որքան կարելի է մարդկօրէն խօսելով...: Սեպագած անմատչելի հաւատարմութեամբ ու համոզումներով ամրապնդուած հոգեկան ու իմացական արամազութիւն մը՝ կրնար իր որոշումներուն տալ վճիռ ուժն ու հեղինակութիւնը՝ զանոնք ուրիշներուն պարտադրելու համար:

Զարմանալի և նշանակալից իրողութիւն: Ան այնքան կապուած էր այս հիմնական գործին, զայն կը կիրարկէր այնպիսի կատարեալ խղճմութեամբ մը, բանականութեան այնպիսի գեղեցիկ գործեակերպով մը, իմաստութեան այնքան խաղաղ ու անզուլ փարուժով մը, զաղափարներու և ոճերու այնպիսի չափաւորութեամբ մը, այնպիսի մեթոտով մը, այնպիսի խոհեմութեամբ, կարգով ու կատարելութեամբ՝ որ երբեմն գրեթէ աննցմէ զատուած կ'երեւար...: Կիրքի, բարկութեան և ազմուկի պէտք չունէր լսելի ընելու համար իր մտածումի որոտումը: Դերասանական ո՛չ մէկ խառնուածք, ո՛չ մէկ ցուցամոլութիւն բայց աստուածաշնչական միջոց մը: Ո՛չ արտառոց չարժումներ, ո՛չ երկար նախադասութիւններ՝ այլ հիմնական և լուրջ արժանիքով բառեր՝ որոնք բանաձեւուած գործեր, զաշնագրութեան յողուածներ, խնդիրներ, անչարժ կանոններ, հրովարտականներ են, և որոնք հակիլ կուտան կշիռը իր նժարներէն մէկուն մէջ: Այս ամէնը սակայն մեզ չի յոգնեցնէր ըսելու թէ արգելք մը չի կայ որ այս մեծ մարդը, ազնիւ և ժողովրդական պարզափրութեամբ իրեն իբր գահ ծառայած գրասենեակին բազմոցին մէջ, իր շուրջ գտնուող հեռաձայնի, գրելու մեքենաներու և աշխատութեան լամպարի միջեւ, ոչ շատ ուշ, այլ նոյնիսկ իր կենդանութեան ատեն, ունենայ իր արձանը՝ Միացեալ Նահանգներու զանազան հրա-

պարակներու վրայ, որոնց, աշխարհի սպառնա-
ցող բոլոր պատուհասներու դիմաց, կրցաւ յիշե-
ցընել իրենց պարտականութեան կատարեալ գի-
տակցութիւնը, և զանոնք աւելի ամրապնդել
պատերազմի անհրաժեշտութիւններու և վտանգ-
ներու միջոցին:

Ամերիկայի, Ֆրանսոյի, Անգլիոյ, Իտալիոյ,
ինչպէս նաև աշխարհի ամէն կողմ իր արձանները
չպիտի ներկայացնեն զինքը Ուաշինկթընի կամ
ԼաՖայէթի պէս կօչիկ հազած, զինուորական
զգեստով, ձիու վրայ հեծած, սուրը բարձրացու-
ցած, այլ օտքի վրայ, և աւելի մեծ քան ձիա-
ւորը:

Սուր մը չպիտի շողացնէ, այլ Bartho-
լ ազատութեան նման՝ ձեռքը վեր առած և

երկարած դէպի հեռուն՝ հողամասերէ և ծո-
վերէ անդին, նոյն նուիրական շարժումով՝ ձեռ-
քը ունենալով ոտս մը՝ ձեթենիի, ձիւղ մը՝ դափ-
նիի և կամ ջահ մը:

Իր պղինձէ կամ մարմարինէ արձանը կանգ-
նելէ առաջ, այսօրուընէ իսկ մեր երախտագիտու-
թեան տաճարին մէջ խոնհարինք այս անմահ մար-
դուն անջնջելի և յարգալի պատկերին առջեւ:

Փա՛ռք նախագահ Ռուսընի, իտէալի մեծ
քուրմին, Ազգերու մեծ լնկերվարականին, Մարդ-
կութեան մեծ բարերարին, Յաղթութեան առաջ-
նորդին, Սաղաղութեան օրէնադրին, որ Արդարու-
թիւն միայն չնչեց և որուն Աստուածը առաւ-
իրեն Կրօնքը, Սէրը . . . և Հանճարը:

Թարգմ. ԵՐԱՆՈՒՆԻ ՄՈՄՁԵԱՆ HENRI LAVEDAN

Ա Ն Ո Ւ Ե Ս

ՏԱՌԱՊԻԼ ԿՈՒՉԵՄ ԵՍ

Կը սիրէի անծանօթ մը խօլաբար՝
Մատղաշ, անխորձ սիրահար.
Ան չափահաս՝ ես աղջընակ դեռ անգէտ.
Չէի խօսած անոր հետ.
Բայց աչքերը, աչքերն աղուոր, հմայող
Կուտային ինձ յոյզ ու դող:

Չէի գիտեր թէ ո՞վ է ան որ կ'երթայ
Հրեշտակ էր ան թէ Յուդայ.
Բայց գիտէի թէ զիս ազուոր կը գանէր.
Սյնքան անո՛ւշ կը ժպտէր.
Ու օր մըն ալ անհետացաւ, ինչ մեծ ցաւ.
Երագս այն օր լմնցաւ:

Օր մը յանկարծ տեսայ զինքը, տարիներ
Մեզ երկուքն ալ է փոխեր.
Ուսերն անոր կորացեր են, բայց եւ նոյն
Սչքերն ունին իրենց թոյն,
Նորէն խաբող, նորէն ժպտող, տուող միշտ
Մէկ ակնարկով՝ յոյս ու վիշտ:

Ես ա՛լ խամրած բաժանումի կարօտէն
Քաշուած սիրոյ հովիտէն,
Չունիմ ա՛լ խինդն ու ոչ նայուածքն առաջին,
Որուն սրտեր կը կառչին:
Ճիշտ քովէ քով անցանք օտար, անտարբեր.
Ան դէպի վար, ու ես վեր . . .

Փետ. 1914 ՆԱՐԴԻԿ Գ. ՅԱԿՈԲՅԱՆ

Կը կարծէի քե մարմինով յագեցալ կը ցան-
կամ, մինչ ասուած մը պատեի՝ կ'ուզեմ բու մեջդ . . .
Հին ասուածները ինկան անդարձ, նորն ալ
կ'անեմանայ . . . Բայց գեղեցիկ կին, դո՛ւն ես
միակ ասուածը, գոր մեմք քաղցր յուզումով մը
յաւիտեան պիտի պատեսնէ:

. . . Անոր համար սարեռու մեծակեացն եմ
ես, ու կեանքիս երջանկութիւնը սառապանքիս,
նուիրումիս մեջ կը զգամ . . .

Կանթեղի մը պէս որ Ասուածամօր պատկերին
առջեւ կը հեւայ ու լուսեղէն համբոյրներով անոր
երեսը կը գգուէ ու կ'սպառի, ես ալ հոգիիս
մօայլ բաբախումին մեջ աչքերուդ բոցովը միայն
սանջուիլ ու հասնիլ կ'ուզեմ . . .

Ու մինչ ներմակ ամպերու սակ քողուած
լուսնկայի՛ք պէս, անկողինիդ սպիտակ ժանեակ-
ներուն մեջ կը նիրհես, անխորհուրդ ասուպն եմ
ես որ իր խօլ սլացին մեջ կ'ուզե մեկ բան միայն.
Տանանչներուդ պսպղումին մեջ աչքերուդ բոցովը միայն.

Չե՛, չեմ ուզե յագեցալ, ես անոր սալիք ե-
րանութեան մեջ դժբախտութիւնս կը կարգամ . . .

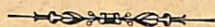
Սերը այն արտաուշ պղպջակն է գոր մարդ
պիտէ է օդին մեջ դիտէ ու հիանայ: Թո՛ղ բարձա-
րափոփոխ պիտումը, անոր զիւրիչ սասանումը, ծիածանին յա-
յոյգե՛ր ու յոյսե՛ր կ'արբեցնեն . . .

Խնայե՛, մի՛ դափր, երբ կ'ուզես քիչ մը երկար
վայելել գայն . . .

Ա.Գ.Ս.ՍԻՍ.

TOAST A L'ARMÉNIE

Frères, ne pleurez plus, le cœur lourd d'amertume,
 Sur nos foyers éteints et nos fils égorgés.
 La douleur est un maître auquel on s'accoutume:
 N'en pâtissent que ceux que lui sont étrangers.
 Et puisque sur nos deuils et sur nos cicatrices
 L'Europe vient poser ses mains consolatrices,
 Prouvons à l'univers notre vitalité.
 Nous saurons démentir celui qui nous renie.
 Que sur nos fronts baissés reluise la gaité:
 Portons ce premier toast à la grande Arménie !

Si nos braves aînés sont tombés, les mains pleines,
 Sous les coups des baoreaux, par val et par chemin,
 Et de leur propre sang arrosèrent nos plaines,
 Notre pain en sera plus savoureux demain !
 Donc à l'œuvre ! apprêtez la faux et la charrue !
 Que la soc aiguisé laboure, et qu'il se rue
 Sur nos champs dévastés. Frères ensemençons !
 Beaucoup raillaient déjà notre lente agonie.
 Travaillons dans l'espoir des futures moissons.
 Portons ce premier toast à la grande Arménie !

Qu'on tisse les velours de pourpre et qu'on prépare
 Le trône où régneront nos preux [ressuscités].
 Sur nos bourgs abattus par le fer du Barbare
 Demain s'élèveront nos superbes cités.
 Poètes et pasteurs, embouchez la trompette !
 Nos ennemis prendront la poudre d'escumette
 A nous voir résolus, pacifiques et grands
 Point de haine, soyons frères la race unie—
 Belles, sous nos ardeurs, relevez vos écrans:
 Portons ce premier toast à la grande Arménie !

Princes de l'Ararat, de vos sabres d'hier,
 Tendez un arc de gloire, aux jours d'épiphanie,
 Pour les preux de l'Entente au cœur loyal et fier.
 Portons ce premier toast à la grande Arménie.

ALFRED MINASSE

Տօքթ. Թորգոմեան նախաձեռնարկ եղած է կազմակերպելու թատերադեր և ուսուցիչ Սրապիոն Թղլեանի գրական գործունեութեան յիսնամեայ յոբելեանը: Այս առիթով յարմար կը դատենք մեր ընթերցողներուն ներկայացնել վաղուան յոբելեարին անտիպ ինքնակենսագրութիւնը, Տօքթ. Թորգոմեանի յիշատակարանին մէջ ստորագրած մէկ գրուածքին հետ:

ՇԱՆԹ

ՀԻՆ ԴԷՄՔԵՐ

ՍՐԱՊԻՈՆ ԹՂԼԵԱՆ

ԿԵՆՍԱԿՐՈՒԹԻՒՆՍ

Իմ գրական կեանքս հոլոված է մեծաւ մասամբ թատերական երկերու վրայ, այս եղած է իմ պատանեկութենէս ի վեր նախասիրած ճիւղս: 1852ին Վինետիկ, Ռաֆայէլեան ուսումնարանը գացած եմ և 1858ին վերադարձած:

Հայերէնի և գրագիտութեան ուսուցիչս եղած է անմահն Հայր Դիւոնդ Վ. Ալիշան: Դասընկերներս էին Գէորգ Ապտուլլահ, Մկրտիչ Աճէմեան, Թովմաս Թէրզեան, Օննիկ Շահինեան ևն.: Թէև զանազան գործեր ներկայացան ինձի, բայց ես անպատճառ կ'ուզէի ազգիս օգտակար պաշտօն մը վարել, այս էր իմ կոչումս, ուստի ընտրեցի այդ ճիւղը:

ՍՐԱՊԻՈՆ ԹՂԼԵԱՆ

Առաջին դասախօսութիւնս եղաւ Իւսկիւտարի ձեմարանը, ուր վեց տարուան շրջանին մէջ փայլուն աշակերտներ ներկայացուցի ազգին, որոնց մէջէն ամենէն նշանաւորը եղաւ բանաստեղծ Պետրոս Դուրեանը: Յետոյ անցայ Սուրբ Խաչ վարժարանը, ուր աշակերտ ունեցայ Յարութիւն Մըրմբեան, Մելքոն Կիրճեան, Եղիշ Եպս. Դուրեան և Տօքթ. Վահրամ և Գէորգ Թորգոմեան: Պէշիքթաշի Մաքրուհեան վարժարանի մէջ աշակերտ ունեցայ Արշակ Չօպանեանը որ Հայ Ազգին պարծանք բերող անհատ մըն է այժմ և ուրիշներ որոնց անունները չեմ յիշեր:

Արեւելեան Թատրոնին բացումը եղաւ դասակէցս՝ Մկրտիչ Աճէմեանի և Նուաստիս մէյ մէկ խապերէն թարգմանութիւններովը: Այ սկսայ թարգմանութիւններ տեղացնել մեր նորահաստատ ազգային թատրոնին: (*)

(*) Պալեան Յակոբ պէյի հետ սերտ յարաբերութիւն ունեցած է Սրապիոն Թղլեան և Մեջազիւղի բարեսիրտական թատրոնին որուն պաշտօնաւան էր Յ. Պալեան, մեծ ծառայութիւն մատուցած է իր թատերական հեղինակութիւններովը: ՇԱՆԹ

Ատեն ատեն ալ կը ձեռնարկէի թատերական հեղինակութիւններու: Առաջին դերասանուհի Օր. Արուսեակին ի նպաստ ներկայացումը տեղի ունեցաւ իմ մէկ հեղինակութեամբս, Էլէօնորա կամ Կուէլք և Կեպէլեանք:

Ահաւասիկ ցանկը թատերական հեղինակութիւններուս.

Ներկայացուածները՝ Էլէօնորա, Դարանակալ պանդոկը, Սափփով քերթողուհի, Տրդատ Արքայ, Կոյրն Կուաշա, Մասեաց դիւցազնուհի:

Չներկայացուածներ՝ Տիգրանուհի, Կայէն և Աբէլ, Գնէլ և Փառանձեմ, Արա Գեղեցիկ, Հընչակեանը, Երուանդ և Լուսիկ:

Այս խաղերէն քովս կը գտնուին հիմա հետեւեալները. Տրդատ արքայ, Կոյրն Կուաշա, Արա Գեղեցիկ, Հնչակեանը, Երուանդ և Լուսիկ, մնացեալները ճարակ եղած են 1870ին Բերայի ահաւոր հրդեհին: Հրդեհը պատահած էր կիրակի օր, ես նոյն օրը իմ պարագաներովս միասին Պէյքօղ գացած էի Ազգ. Սահմանադրութեան Տարեդարձի հանդէսին: Տունս ամբողջովին այրեցաւ մէջի կարասիներովս և գրական գործերովս: Յետոյ եկան Համիտեան Կարմիր Բէթիմի ահաւոր օրերը, ոստիկանները տուները կը պրպակին արգիլեալ լրագիրներ, գրութիւններ և կամ զէնքեր վրնտուելու: Կինս վախէն բոլոր դրական գործերս, զորս երկասիրած էի վերոյիշեալ հրդեհէն մինչեւ սարսափի օրերը, բռնած այրած էր: Այս գրութիւններէն մէկուն կորուստը, ատենախօսութիւն մը զոր կարգացած էի Պէշիքթաշի Մաքրուհեան վարժարանին մրցանակարաշխութեան հանդէսի օր մը, ինձի մեծ ցաւ պատճառած է, վասնզի այս գրութիւնը զբօսավայր մը հայթայթած էր վարժարանին: Ճառս երեք մասի բաժնուած էր՝ հոգեկան, զիտական, մարմնամարդական: Վարժարանը զուրկ էր զբօսարանէ մը, տղաք պարմիտորտի մը մէջ ապրելու: Խօսելէ ետքը մարմնամարդութեան օգուտներու օգուտներու թէ դպրոց մը առանց զբօսավայրի աւելի տան: Խորհուրդը, Հոգարարձութիւնը մ'է: Թաղական մը նշանաւոր մարդիկը, ինչպէս Մասիսի արտօհետեւալ օր ժողով գումարեցին և որոշեցին վարժարանը ծախու առնել: Իմ պաշտօնս էր հայերէնի փակցներ տղոց սրտին մէջ ալ վառելու, ազգային գրասեան ժամերուն՝ հայրենասիրական երգեր կը տուած «Դայրայիկ» վերնագրով երգատետրին նունս չեն կրեր, ասկէ զատ առանց իմ արտօնութեանս ապագրուած նի:

Վերջապէս այս եղած է իմ գրական և ուսուցչական ասպարէզս: Ոչ մէկ հեղինակութիւնս մէն գրաքննութեան արգելքը, միւս կողմէն գրավաճառներու հետ չկրնայ համաձայնիլս եղած է: 1919 Փետ. 20

ՍՐԱՊԻՈՆ ԹՂԼԵԱՆ

ԻՆՉ ԿՉԳԱՅ ՈՒ ԿԸ ԳՐԷ ՈՒԹՍՈՒՆՍԱՄԵԱՅ
ՍՐԱՊՈՒՆ ԹՂԼԵԱՆ

Ելի՛ր գերեզմանէդ, անմահն Ալիշան, տե՛ս արշալոյսը որ կը ծագի Արարատեան լեռանց ետեւէն, դու որ այնքան եռանդով երգեցիր նախկին Հայոց փառքերը և այնքան արցունքով լացիր անոնց տառապանքը. դու որ 70 տարի առաջ Հայաստանի Ոգիին բերանը կը դնէիր սա հարցումը թէ՛

«Հայաստան տակաւին ո՞ղջ է»

և քու մարգարէական ոգիովդ կը պատասխանէիր՝

«Եւ կրկնեցին երկինք երկիր թէ ողջ է»:

Ելի՛ր գերեզմանէդ, իմ անմահ Ուսուցիչս, դու որ իմ հնգետասանամեայ տարիքիս մէջ Անիի աւերակներուն վրայ դրած մէկ քերթուածիս վրայ՝

«Ըզրագրատունեաց պերճ քաղաքդ Անի,
«Թողեալ անջատեալ կամ յօտար երկրի
«Այ մըտացըս առ քեզ շրջին ճախարակք
«Յաւերակացըդ յաւերակք»

դիս վարձատրեցիր համրոյրով մը ու Մայր Հայաստանի պատկերով մը: Դու որ դիս կը ներշնչէիր՝ երբ Աղգային Սահմանադրութեան առաջին Տարեգարձին Պէյքօզի արօտավայրին վրայ գինիի տակաւի մը վրայ բարձրացած իմ ազգակիցներս կաթողիկոսական, պապական, բողոքական՝ կը յորդորէի ի սէր և ի միութիւն:

Ելի՛ր գերեզմանէդ,

Դու որ երգեցիր Պլպուն Աւարայրի.

«Ո՞նց գաս իմ լուսնակ հեզիկ ու հանդարտ

«Համասփիւռ լուսովդ ի ձոր, լեռ և արտ»

Եւ Հայաստանեայց Ոգին՝

«Անդ ուր քառեակ գետք արծաթի գեղանիք,

«Արեգական, կենաց, ՚իրօյ Հայրենիք»,

Ելի՛ր գերեզմանէդ, ողջունէ՛ նոր Հայաստանի արշալոյսը, սղջունէ՛ Հայկական նոր Դրօշակը:

Ա՛խ, արդեօք որքան լացիր երբ քու ստուերդ կը յածէր քու սիրական հայրենիքիդ ամայացած գիւղերուն, քաղաքներուն, դաշտերուն վրայ, երբ քու լսողութեանդ կը հասնէին արիւնարբութուրք խուժանին հրացաններուն թնդիւնները ու եաթաղաններուն շառաչումը՝ ուղղեալ քու հայրենակիցներուդ սրտին. ա՛խ, ի՛նչպէս հոգիդ կը

տառապէր երբ կը լսէիր հայ կանանց և անոնց մանկուոյն աղէխարշ ճիչերը, երբ կը տեսնէիր աղածրի աղջկանց մօրերնուն գրկերէն յափըշտակուիլը, և քաշկրտուելով տարուիլը գազանակերպ մարդոց պղծարանները, բիւրաւոր հայ որբերու դառնուկներու պէս սպանդանոց կամ մզկիթ տարուիլը, կորաքամակ ծերունիներու մահը գերագոյն դասելը՝ քան իրենց հաւատքը ուրանալը:

Ելի՛ր գերեզմանէդ...

Լուռ թի՛ւն... ահա ինքն է, բայց չեն խընդար իր երեսները, բոցակէզ աչքեր կ'արձակէ չորս դին, բառ մը կը մրմռան իր դողդոջուն շրթունքը... բացաւ բերանը, որոտաց...

«Վրէժ, վրէժ, վրէժ...»

«Ոչ, դուք հրճուեցէ՛ք, ես չպիտի հրճուիմ, չպիտի խնդամ մինչեւ որ այս եղեռանց վրէժը լուծուած չտեսնեմ:

Աստուած մեծ, Աստուած ամենակարող, դուն ալ ելի՛ր քու գերեզմանէդ, տե՛ս, հայրենիքս հայրենակիցներուս արեամբը ողողուած, դաշտերը անոնց կմախքներով ծածկուած, քաղաքները, գիւղերը ամայացած՝ ըլլուրներն ու հովիտները դատարկացած.

«Ելի՛ր քու անտարբերութենէդ,

«Ա՛ռ ձեռքդ կայծակներդ, արձակէ՛ եղեռնագործներուն վրայ, շանսատակ ըրէ՛ զանոնք և անտեսն ես հրճուիմ ու խնդամ:»

Այսպէս գոչեց ու հեռացաւ անհետացաւ:

Իսկ ես գլուխս կախեցի գրչիս վրայ ու թրմրած սասանած մնացի:

Արհաւրասփիւռ որոտումներ բաղխեցան ականջներուս, երկինք, երկիր կը փայտառկէին ակնախափ լոյսերով, վերէն հրեշտակներ բոցեղէն սուրերով կը սլանային դէպի վար:

Եւ կոտորածը սկսաւ:

Եղեռնագործներէն ո՛չ մին խուսափեցաւ հըրեշտակներուն բոցեղէն սուրերէն:

Ան ատեն քրքիչ, քրքիչ անարկու, թնդաց ականջիս:

Դ՛ու՛ն էիր անմահդ Ալիշան, դ՛ու՛ն էիր որ կը խնդայիր ու կ'որոտայիր,

«Ալ հիժայ կը հրճուիմ, հիժայ կը խնդամ:

«Վրէժս լուծուեցաւ»:

16 փետր. 1919

ՍՐԱՊՈՒՆ ԹՂԼԵԱՆ

Գասըցիւղ

ԾԱՆՈԹ ԱՆԾԱՆՈԹՆԵՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Ճէնիքս Լընտըն և ձէնըրը Լայֆ ապահովագրական ընկերութիւններու Թուրքիոյ ընդհանուր տնօրէն՝ Գրիգոր Վարդանեան, հրապարակի վրայ փորձառու և պատուաւոր յայտնի գործի մարդ մը ըլլալէ առաջ, եղած է ուսուցիչ և բանաստեղծ :

Գուրգէնեան վարժարանի չրջանները աւարտելէ վերջը, հազիւ տասնըվեց տարեկան, մեկնած է անմիջապէս գաւառի անկիւնները, ինչպէս Ամասիա և Տիվրիկ, ու այդ տարիքին իսկ դարձած է փնտռուած ու յարգուած ուսուցիչ մը :

Բայց ինչ որ մեզի կը թելադրէ իրեն տեղ մը տալ Շանթի մէջ, Վարդանեանի գրելու այն ընդունակութիւնը և արժանիքն է, որ անձանօթ մնացած է շատերուն, և զոր կ'արժէ վեր հանել :

Իր ժամանակակից թերթերու թղթակցութիւններէն և աշխատակցութենէն անջատաբար

Գ. Վարդանեան 1888ին խմբագրած է Կրթարանի ամսօրեայ հանդէսը, Պ. Ատրունի տնօրէնութեան տակ: Կրթարանը թէեւ արդիւնքն է Հայկական Կրթարանի Նախկին Սաներու ջանքերուն, բայց գլխաւոր գրական մասնակցութիւնը բերած է Վարդանեան: Այս հանդէսին մէջ ունի շարք մը առակներ, որոնց ընթերցումը վայելք մըն է պարզ, անսեթեւեթ ու անճիգ գրուածքներ են անոնք, որոնց մէջ հեղինակը արդիական մը կը թուի: Կրթարանին մէջ կ'երևան ծանօթ ստորագրութիւնները Յ. Գուրգէնի, Յ. Սեթեանի, Մելքոն Կիւրճեանի, և ուրիշներու, որոնք այսօր գործնական կեանքը ընդգրկած՝ մոռցած են գրականութիւնը: Վարդանեան՝ Արգոս, Գ. Վ. Սարուէն. Տ. Վ. Ս. ստորագրութիւններով գրած է բազմաթիւ յօդուածներ ու քերթուածներ: Երեսուներմէկ տարի առաջ լոյս տեսած այդ գրուածքները, եթէ ոճի տեսակէտով ետ կը մնան մեր արդի աշխարհագրէն, բայց յղացումով կը մնան նոր ու թարմ: Այսպէս Թշուառի մը օրագրէն քաղուածքը, Գիշեր մը Ալիսի ափանց մօտ, Աշանթիք, Տանս շուրջը ևն., միշտ պիտի կրնան ընթերցողներու հետաքրքրութիւնը վառ պահել:

Գ. Վարդանեան ունի նաև մէկ քանի անտիպ բանաստեղծութիւններ ու թարգմանութիւնը՝ La joie de mourir գրքոյկին: Ընտանեկան ոտանաւորներու շարքին մէջ կը հանդիպիմ մէկ քանի սիրուն սողերու, զորս չենք կրնար արտատպել, անձնական ըլլալուն:

Տէմիրճիպաշեանի, Գուրգէնի, Սեթեանի գրական ազդեցութեան տակ զարգացած լուսագոյն գրողներէն մէկն է Գր. Վարդանեան, ծանօթ անձանօթ մը, որուն անակնկալ մահուան լուրը կը համար մեզի Լօզանէն, ուր գացած էր պատերազմին սկիզբները՝ իր խախտած առողջութիւնը դարմանել տալու:

Մ. Պ.

ՀՈՒՐԶԻ...

Քեզ ունենալ ի՞նչ հաճոյք,
Ի՞նչ մեծ նրւեր է բախի,
Երանութիւն մ'ե անզոյգ,
Գերախարհեան, դրախիւ... :

Ի՞նչ կեանք, մեղր՝ վղ արբեցալ,
Եւ արբեցնել քեզ, Հո՛ւրգի...
Ու բողուլ որ աշխարհն ալ
Մեզմով արբած ընկլուգի... :

Հոսոսելով բիւր ծաղիկ,
Պարսեգիդ մեջ մեկեկի,
Զերդ Սողոմոնն ըսկեպիկ
Ունայնութիւնն ըմպի... :

914

Լուսնակին սակ, ի՛մ Հուրգի,
Լուսասագարդ լիճին վրայ,
Կօնօլակին մեջ սօժի
Սիրե՛նք գիրար, արօրա՛...

Եւ Ասդիկին բագնին քով,
Լրուութեան ծոցն ալ մաճուր,
Մեր շրթներուն նրագով,
Երգե՛նք գիրար, օ՛ն, եկո՛ւր...

Եկո՛ւր, Հո՛ւրգի, ի՛մ Հուրգի,
Տարափին սակ ոսկեհուր
Վառ վարդերուն Շիրազի՛
Ըմպե՛նք գիրար ցրմբուր... :

917

ՆՇՍ.Ն ՊԵՇԻԿԹՅ.ՇԼ.ՍՍ.Ն

Մեր բաղնաթիւ ձեռագիրներուն մէջ կը գտնուին նաև անծանօթ կին գրողներու առաջին բայց յաջող գրուածքները: Անոնցմէ մէկն է Ա.Ր.Ա.Ք.Ս.Ս.Ս., ծածկանուն մը, որուն տակ կը յամուռի համետօրէն սքողուած մտաբարձը դաստիարակութիւնով մանկամարդ օրիորդ մը:

Երբ անտաղանդ ու գրականապէս սնանկ միտքեր կը յոխորտան շատ անգամ իրենց ստորագրութիւններով, անդին կը գտնուին ճշմարտապէս արժանիք ունեցող գրողներ, որոնք կ'ուզեն իրենց տաղանդը քողարկել հետաքրքիր ու խորհրդաւոր ծածկանուններու տակ:

Ու Ա.Ր.Ա.Ք.Ս.Ս.Ս. այս վերջիններէն է:

ՇԱՆՔ

ՍՈՒԳԻ ՏԱՐԻՆԵՐԷՆ

ԱՆԴԱՄԱՀԱՏԵԱԼԸ

Հեւասպառ, ամենէն առաջ անցնելով անտեղաւորուած էր վակոնին անկիւնը, պատուհանին քով, և ձեռքի ծրարը ծունկերուն վրայ դնելէ, քրտնաթոր դէմքը սրբելէ վերջ, մնացած էր լուռ ու ինքնամփոփ, անտարբեր՝ շուրջը եղածին:

Իրեն մօտ կիներ միաժամանակ և անվերջ կը խօսէին, բայց անոնց ձայնը ականջին կը հասնէր չփոթ ազմուկի մը պէս. Նեկտար ս'չ իսկ կը տեսնէր զանոնք. իր բոլոր մտածումները հաւաքուած էին միակ մեծ փափաքի մը շուրջ. հասնի՛լ, շուտ հասնի՛լ. . . :

Կառախուժը կը սուրար: Ծալ ծալ, դաշտերը կը բացուէին և կը գոցուէին. տուներ, ծառեր կը փախչէին շուքերու նման. շո՛ւտ, շո՛ւտ, աւելի շուտ. . . :

Օ՛հ, այդ սպասումները կայարաններուն առջև, կրկնուած սուլիւնները, զանգակի հարուածները, խաչաձեւող կառախուժներու երկար ու ջրզայնոտող անցքերը: Ան մերթ կը տարուէր ոտքի ելլելու և բոլոր ուժովը, կատաղօրէն առաջ մղելու դանդաղող մեքենան. և կամ, դուրս նետուելով, վազելու, երթալու իր ուղածին պէս:

Բան մը չէր փոխուեր սակայն. զանգակները կը հնչէին, ճամբորդներ կը մեկնէին և նորեր կուգային անոնց տեղ. պաշտօնեան հանդարտօրէն կը պտըտէր շարքերուն մէջ՝ տոմսակները պահանջելու: Նեկտար կը հետեւէր անոր շարժումներուն, անոր որ իր աչքին՝ կառախուժը աւելի՛ շուտ տեղը հասցնելու տարտամ մէկ կարողութիւնը, պարտականութիւնը ունենալով հանդերձ՝ կը դանդաղէր այսպէս անփութօրէն, իր երկար սրունքներուն վրայ օրօրուելով. . . : Եւ խեղճ կնոջ մատները, ծրարին կապին վրայ, կը դողդղային անհամբերութենէ և զայրոյթէ. . . :

Եթէ գիտնային, ևթէ բոլոր այդ անտարբեր մարդիկը գիտնային որ իր դուռը կը գտնուի կ'երթար, պատերազմէն դարձած, մահուընէ ազատած իր Գրիգորը, զոր չէր տեսած գրեթէ տարիէ մը ի վեր: Եթէ գիտնային թէ ինչպէ՛ս մտահոգ էր եղած և որքան լացեր էր, միշտ անոր պատկերը ունենալով աչքերուն առջև. ամէ՛ն տեղ, ցորեկը,

գործի ատեն, լուացքի գործընկերուն մէջ հեւալով, և գիշերները, ձմրան երկար միայնակ գիշերները, երբ քնանալու անկարող, դանդա՛ կը կանչէր կարօտագին:

Միակ որդին էր, աչքին լոյսը: Ծատ կանուխէն այրի, ինք առանձին էր մեծցուցած այս տղան. աշխատելով օտարներու քով, կար կարելով ու լաթ լուալով մարդ էր ըրած գեղեցիկ և բարձրահասակ, առոյգ՝ ինչպէս մատաղ ծառ մը: Իր հպարտութիւնն էր ան հիմա, պարծանքը. և որքան ալ կը սիրէր զինքը:

Վերջին կայք մըն ալ. և ահա պիտի երթար տեսնէր, պիտի լսէր անոր կանչելը. «Մայրիկ. . .»: Պիտի գրկէր և համբուրէր զանիկա: Մե՛ղմ սակայն, շատ մեղմ, որպէսզի մէկ տեղը չցաւցնէ: Այո՛, չպիտի մոռնար որ տակաւին կատարելապէս առողջ չէ՛ր ան. խնայելու էր յուզումը: Նախ, միայն ձեռքերը պիտի բռնէր, ու յետոյ, վրան հակած, կամաց մը, «Նկայ, Գրիգոր, ես եմ» պիտի ըսէր. . . :

Ա՛լ կը գոցէր աչքերը. չրթունքները կը շարժէին առանց իր ուղելուն: Եւ ուղեկիցները բնաւ չէին ենթադրեր որ այդ սեւեր հագած, համեստ երեւոյթով կինը, առանձին անկիւնը նստած, հեռու, շատ հեռու չըջապատող իրականութենէն, կ'ընկղմէր ու կ'անէանար անասելի երանաւէտ յափշտակութեան մը մէջ. . . :

Կառախուժը կեցաւ. այլևս աղատ էր քայլու, վազելու հեւ ի հեւ: Բայց քանի մը քալլ առնելէ վերջ ստիպուեցաւ պատի մը կրթնիլ. ծունկերը, ուժասպառ, կը դողային. . . :

Իրեն նման շատեր կային հաւաքուած հիւանդանոցին մեծ դրան առջև: Գլխաւորաբար կիներ ամէն ազգէ և տարիքէ, պառաւներ, դեռահասներ՝ գլխաբաց, շատեր՝ գիրկերնին մանուկներով: Նեկտարի այնպէս թուեցաւ որ հոն ժամեր պիտի անցընէր: Վերջապէս ինքզինքը գտաւ դիմացը մէկու մը որ փնտռուած վիրաւորին անունը հարցուց, տեսարակի մը մէջ նայեցաւ, ու մատիտին ծայրովը լայն սանդուխ մը ցոյց տալով, ըսաւ արագօրէն.

— Թիւ 3 սրահ, թիւ 17 անկողին. . . :

Վերը, նախասենեակին մէջ, բազմութիւն և իրարանցում կար, ճերմակ շապիկներով մարդեր, ոմանց թեւերը մինչեւ արմուկը սօթթուած, ասդին անդին կ'երթային. դեռատի կիներ, նոյնպէս ճերմակ հագուած և գլուխնին ճերմակ դրած, կ'անցնէին իր քովէն փայլուն կօշիկնին կրճտեցընելով, և ջրալից կոնքեր, սրուակներ կը տանէին: Ծանր, ազդու, անորակելի հոտ մը այս ամէնը կը պատէր:

Նեկտար շուտարած, աչքերը ասդին անդին կը դարձնէր, չի համարձակելով փնտռածը հարցնել մէկուն սա մտաղբաղ անձերէն, որոնց օտարոտի և գեր ի վեր երեւոյթը երկչոտութիւն կուտար իրեն: Մօտ էր յուսահատելու՝ երբ տեսաւ երկու երիտասարդներ որոնք խօսելով խնդալով սանդուխէն վեր կ'ելլէին: Անոնցմէ մէկը ճանչցաւ. ան էր,

այ՞ո, հակառակ զինուորական բժիշկի իր համազգեստին, որ զինքը շատ՛կը փոխէր. իրենց թաղէն Տիկին Ա. ին գաւակն էր, Վահրամը, ձեռքը մեծցած տղայ:

Սփոփանքի լայն հառաչով մը մտեցաւ,

— Բարի լոյս, միւսիւ Վահրամ:

Ան գլուխը ետին դարձուց, կանգ առաւ. ու յանկարծ իր խնդուն, տակաւին գրեթէ մանկունակ դէմքը փոխուեցաւ, անշարժացաւ, կարմրեցաւ թեթեւօրէն:

— Դուն ես, Նեկտար հանրմ, բարի՛ լոյս...:

— Գրիգորս տեսնելու եկայ, միշտիւ Վահրամ. որչափ քի քեզի յոգնութիւն է, տեղը ցուցնէիր:

— Գրիգորը, օ՛հ, այո՛. թիւ 3 սրահն է:

— Ինտո՞ր է, ըսէ՛:

— Աղէ՛կ է:

— Փա՛նք Աստուծոյ. ինծի լուր բերողն ալ անանկ ըսաւ. ծանր չէ՛ եղեր վէրքը, երկար չի պիտի քէ. ո՞ր տեղէն դարնուած է տղաս:

Երիտասարդը իրեն նայեցաւ տարօրինակ նայուածքով մը. կարծես նորէն կարմրեցաւ. և դանդաղ, արտասանելիք իւրաքանչիւր բառը փնտռելով...

— Նախ... ճակատը. աջ յոնքին վրայ...

— Վո՛ւյ, ի՛նչ կ'ըսես. վա՛խ դաւակս. աչքին բան մը եղած է:

— Չէ՛, աչքը բան չունի, ճակտին միան է քիչ մը պատուած...:

Պահ մը կեցաւ տատամտումով, յետոյ մեկէն՝ Նեկտարի թեւէն բռնեց:

— Եկո՛ւր...:

Սրահ մտան. հո՛ն ալ ճերմակ ամէն կողմ, և աւելի լուռ քան դուրսը: Տեսակ մը հանդարտութիւն կը հոսէր որմերէն և կը պարուրէր ամէն ինչ, ձայները, շարժումները կը մեղմէր: Մայրը կը քայլէր դողդոջելով ու կը փորձէր չի նայիլ մահճականներուն մէջ պառկող ձեւերուն...:

Առաջին վայրկեանը անպատմելի եղաւ: Չափաւորութեան, մեղմութեան բոլոր իր խոստումները մոռցած, ան իր գաւակն վրայ ինկաւ, հեկեկալով...:

Բայց, երբ արցունքները օրբելէ վերջ կրցաւ անոր երեսը նայիլ, սիրտը սեղմուեցաւ: Որքան փոխուած էր, իր Գրիգորը...: Գունատ էր շատ. աչքերուն կոպերը լայն, սեւ, խորունկ չուքերուն նման կ'երեւային, ճակտին փաթոյթին ճերմակութեան և այտերուն տեղումներէն միջեւ նիհար, սուրցած թուշը վերմակին եզրին վրայ կը զծագրուէր կապտորակ. և պիւսերը, սովորաբար այնքան յաղթականօրէն, զուաթօրէն վեր դարձած պիւսերը թել թել կ'իյնային, բերանը գրեթէ գոցելով: Հանդարտ էր ան սակայն. և ինչ որ մայրը սարսափացուց, գաւակն այդ հանդարտութիւնն էր. պաղ, կարծես անզգած, օտար արտայայտութիւնը անոր ժպիտին, աչքերուն...:

— Եկո՛ւր, մայրի՛կ, ըսաւ մեղմօրէն, առանց ուզողովի իր երեսը նայելու...:

Բայց Նեկտար չուտով տեղի չտուաւ գինքը գրաւող անձկութեան: Իր կորովի, պայքարող

հոգին շտկուեցաւ. ուզեց խօսքերով, իր ուրախութեամբ և լաւատեսութեամբ վանել այն անորոշ բանը որ լուսթեան մէջ՝ երկաթի նման կը ծանրանար իրենց վրայ...:

— Փա՛նք Աստուծոյ, տղա՛ս, փառք այս օրին:

Չիցես ի՛նչ եղայ եկած ըլլալդ իմացայ նե, աս գիշեր մինչև լոյս չեմ քնացեր. «մէյ մը առտու ըլլայ, երթամ» կ'ըսէի կոր. Չուրի պէս ծարաւցած էի քեզի...: Հոս նայէ Գրիգոր, նայէ ի՛նչ բերեր եմ. միաքէդ կ'անցնէր...:

Ծրարը քակելով, արագ արագ կը խօսէր անոր բացակայութեանը պատահած դէպքերուն վրայ, ծանօթներէ բարեւներ կը հաղորդէր, կը փորձէր կատակներ ընել:

Բայց տեսաւ որ Գրիգոր այլևս մտիկ չէր ըներ իրեն, թերևս ո՛չ իսկ կը լսէր զինքը. միտքը տարբեր տեղ ըլլալու էր. հեռաւոր ձայնի մը ունկնդրելու երեսոյթը ունէր ան:

— Գրիգոր, գոչեց խելայեղ, ինծի՛ նայէ:

— Ի՛նչ է ան, մայրի՛կ:

— Ձաւա՛կս, բան մը ունիս չե՛ս ըսեր կոր ինծի, դուն չո՛րախացար գալուս:

— Ի՛նչ ընէի, մայրի՛կ:

Ձայնին շեշտը միօրինակ և թոյլ էր:

— Ի՛նչ գիտնամ ես. եկած ատենս միտքէս անանկ կ'անցնէր որ ցատկէիր ճիտս պիտի փաթթուէիր:

Երիտասարդին չրթները կծկուեցան տարօրէն ժպիտի մը մէջ... կարծես բան մը ըսել ուզեց... ու լացաւ:

Առանց ձայնի, առանց հեծկտուքի, անոր դէմքը յանկարծ ողորուեցաւ արցունքով...:

— Ձաւա՛կս, գերի՛դ ըլլամ, մի՛ ըներ, թախանձեց մայրը. քանի մը օրէն ճակատդ կ'աղէկնայ, կը շտկուիս և առջի Գրիգորը կ'ըլլաս, մի՛ լար...

Խոշոր, լուռ արցունքները, մէկ մէկու ետեւէ, կը շարունակէին իյնալ անոր այտերն ի վար: Տարիներէ ի վեր, մանկութենէն ի վեր, լացած չէր այսպէս մօրը դիմաց: Մեկնումի առտուն իսկ կատակելով, խնդալով բաժնուած էր տունէն:

— Գրիգոր, հոգի՛ս...:

— Սա վերմակս մէյ մը բաց, մայրի՛կ, ըսաւ ան վերջապէս:

Աչքերը մթաղնած, զարհուրելի բանի մը յայտնութեան առջեւ դանդաղելով, Նեկտար ծածկեղկարէր ուղիղ և անշարժ, ճերմակներով փաթմայրը գաւակն ձեռքերը փնտռեց...:

Սուր. աղետարչ ճիչ մը սրահին մէջ բարձրացաւ: Երջող հիւանդապահ մը կանգ առաւ տեսնահար աչքեր բացուեցան մէջ, տոգին անդին, բամ, թուղթի նման ճերմկած, կը տանէր կնոջ մարմինը որ կը ծանրանար և կը կտրուէր իր անզգած ու լուռ, հեռաւոր հաստալը կը քնար լուսած ձայնի մը մտիկ ընողի երեսոյթով. և արգազօրէն իր այտերն ի վար կը գլորէին...:

ՏՊԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎԵՐԱՊՐՈՂՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Իրենց կեանքին պէս մարմրուն և կենսազուրկ, կրակը կ'առկայծի հոն՝ քարին վրայ, տխուր կերպերուններով: Կրակին շուրջ բոլորուեր են փխրուն խեղճները երէկուան կենսառոյգ ցեղին, ու մեր Պապերուն հեթանոս Բագինին առջեւ, մոխրակոյտէն առկայծող լուսաշող վաղուան կարմիր երգեհոնին կ'ունկնդրեն:

Գուռ-Գաբու, Մայր եկեղեցիին մէջ պատըսպարուեր են տասնեակ մը օրեր, ու այսօր իրենց տնակեր ծննդավայրը երթալու համար բերուեր են հոս, Սալոնի քարերուն վրայ, որպէսզի արդէն իսկ քայքայուած իրենց գոյութենէն ներս, խայտաբղէտ միջբոստաններու նոր պատուաստում մը ունենան: Ամբողջ գիշերը կը մնան քարերու կեղտոտ սալայատակին վրայ և անպատում անձկութիւնով մը կ'սպասեն Լոյսին, որ կը հեւայ մութին գարշապարին տակ...:

«Երթանք», կ'ըսեն, «երթանք ու մեր զէթինները ժողուելով այլևս պէտք չունենանք ոչ մէկին շիլի ծռելու: Երթանք, ու փոխանակ աւելորդ բեռ մը ըլլալու, արդէն իսկ խեղճուկ մեր ազգի մտտուկին վրայ, մենք ալ մեր կարգին օժանդակութեան մեր բաժինը բերենք անոնց, որոնք զուրկ ուէ կենսամիջոցէ, գոնէ խարխուլած գոյութիւն մը կարենալ պարտկելու համար, պէտք ունին ամէնուս խնամքին»:

Ու տառապանքէն փոսացած անոնց աչքերուն խորը, վերածնող կեանքին բոցաշուրթ ցոլքն է որ կը փայլատակէ: Յեղին հողին է որ կ'հռեւեփի անոնց կողերուն տակ, ու հազիւ ճողոպրած ոճրաշաղախ մագիներէ, երկունքներու, ստեղծագործ աշխատանքի սուրբ Սեղանին կը սուրան հեւասպառ: Ոչ, անոնք չեն ուզեր մեղկ խղճալիութիւնով մը ուրիշներուն գութովը քաշկռտուիլ. ոչ, ատիկա չէր սաղար իրենց պապերուն քրթնաթոր յիշատակին. որքան ատեն որ պտիկ մը կարմիր կը ցայտէր իրենց պարտասուն սրտերէն, արեւին կենսաբաշխ շնորհովը կ'ուզէին ուռճացնել իրենց մարմինն մէջ բուն դրած կեանքի բեկորները ու ապրելու իրաւունքը, փոխանակ անձիկ մեղկութիւնով մը պաղատելու, աշխատանքով ջրգեղուած կաշմբուն բազուկներով կ'ուզէին կորզել բնատուր իրենց այդ իրաւունքը, որը շոպիլու խելացնոր դաւը ուզեցին նիւթել մեր ամարդ հարեւանները:

Ապրին իրենք, մեծ ցեղին մեծ զաւակները: Վաղը երբ արեւը իր լայնածիր գուրգուրանքը տարածէ երկնահամարտը Մասիսի զագաթէն մեր հայրենի հողին վրայ, դուն, ափ մը վերապրողը անհատնում ցեղին, մածը ափիդ մէջ, ցեղին կեանքը պիտի երկնես մեր հողին սիրասուն ծոցը, ու երբ սուրբը արօրներու փոխուին, անոնք, մեր քամբախտ հարեւանները, զրկուած կողոպուտի իրենց կենսամիջոցներէն, քու հանձարիդ յուրթի գահավիժումին տակ պիտի իյնան դիտապատ: Եւ ինչ որ երէկ անոնք չկրցին ընել իրենց հատուտ սուրբով, դուն պիտի կարենաս ընել քու միտքի և սրտի գերզօր հմայքովդ:

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐՈՒՆԻ

ՀԱՅ ՀՈՐԻՉՈՆԷՆ

Հայ Գեղարուեստական Միութիւն.— Հայ Գիւղասէտական Միութիւն.— Զգուշացիք... Լորտեհե.— «Պաւլի հաւար».— «Իրփիհասի հայաչինջ Լոպակ» և «Զինուորի օրագիր».— Մեծ զոհերուն գրական նշխարները փրկելու հաւար:

Ծանօթ գեղարուեստաւէրներու նախաձեռնութիւնով արդէն կազմուած է Հայ գեղարուեստական միութիւնը, որ նպատակ ունի

Ա. Հայկական ոճը վերակենդանացնել և պատշաճեցնել արդի պայմաններուն:

Բ. Քաջալերել և բարեօքել հայ արուեստաւորներու արտադրութիւնները:

Գ. Քաղաքակիրթ աշխարհին ծանօթացնել Հայ Արուեստը:

Այս նպատակը իրագործելու համար Միութիւնը պիտի ուսումնասիրէ հայկական ոճը և ընդհանուր կերպով հայ և օտար արուեստագէտներու հայոց վերաբերեալ արտադրութիւնները, ինչպէս նաեւ այս ուսումնասիրութիւններուն մասին հրատարակութիւններ պիտի ընէ ու հայ գեղարուեստական առարկաներ պիտի հաւաքէ:

Թող չըսուի թէ քաղաքական փոխանցումի այս յուզումնալից շրջանին երկրորդական կը մնան գեղարուեստական հետապնդումները: Հայ գեղարուեստի ուսումնասիրութիւնը կարեւոր է, հաստատելու սա ճշմարտութիւնը թէ, հայը ոչ միայն ռազմիկ մըն է, այլ նաեւ ունի արուեստագիտական ամենանուրբ ճաշակ և ըմբռնում, շատ հին դարերէ ի վեր: Հայ գեղարուեստական Միութիւնը երեւան պիտի բերէ գեղարուեստական նոր փաստեր, ապացուցանելու համար թէ հայը քաղաքակիրթուած ընտանիքներու մէկ անդամն է ու պիտի մնայ, քանի որ ունեցած է ինքնատիպ ու զուտ ազգային արուեստի նախանձելի հրաշակերաններ:

Շանք իր ընթերցողները իրագեկ պիտի ընէ Հայ Գեղարուեստական Միութեան ջանքերուն և աշխատութիւններուն: Յոյց տալու համար թէ այս Միութիւնը ո՛րքան լուրջ անձերու ձեռքը կը գրտնուի և ատուիլիսկ ապահովուած՝ իր յաջողութիւնը, կուտանք Վարչական Դիւանի կազմը:

Պ. Պ. Արմենակ Սաքըզ, Ա. Ատենապետ, Միչել Նուրիճան, Բ. Ատենապետ, Հրանդ Գազանճեան, Ա. Ատենադպիր, Գեղամ Խանամիրեան, Բ. Ատենադպիր, Զարեհ Բէքմէզ, Գանձապետ.

Միութեան վարչական ժողովի միւս անդամներն են Պ. Պ. Պօղոս Մըսրըլը, Եղ. Թէրզեան, Մ. Եագճեան, Լ. Կիւլպէնկեան, Տիգրան Զայեան, Հրանդ Կիւմիւշկերտան, Զարեհ Տէր-Ներսէսեան, Անտրիկ Այթունեան, Ներսէս Վաթիլեան, Յ. Էքշեան, և Մերուժան Պարսամեան:

Ահաւասիկ ուրիշ կարեւոր միութիւն մը. Հայ Գիւղատնտեսականը:

Ա. Ելորդ է ծանրանալ այս միութեան օգուտ-

ներուն և առաւելութիւններուն վրայ: Մեր երկրին հարստութիւնները պիտի կրնանք արժեցնել, ճանչնալով այն անհուն գանձերը, որոնք անձանօթ մնացած են մինչեւ այսօր: Հայ Գիւղատնտեսական միութեան Ընդհ. Ժողովի ղեկանը կազմուած է հետեւեալ կերպով.

- Պ. Պ. Գէորգ Թորգոմեան, Ա. Նախագահ
- Հայկազուն Պէնկեան, Բ. Նախագահ
- Ա. Յնթապեան, Ա. Բարտուղար
- Ա. Անդրանիկեան, Բ. Բարտուղար:

Վարչական ժողովի անդամներն են, Հոդագրակներ՝ Պ. Պ. Ն. Անդրէասեան, Մ. Շիրինեան, Ն. Գալֆեան, Տ. Արսլանեան, Կ. Նուրեան. Հ. Սէրէնկիւլեան և Ս. Ստեփանեան, Մեղուաբոյժ՝ Պ. Վ. Յարութիւնեան, Անասուաբոյժներ՝ Պ. Պ. Բիւշիկեան, Յ. Բիւրքճիպաշեան և Գ. Արսէնեան, Անասուաբաններ՝ Պ. Պ. Յ. Էջեան, Ա. Արսլանեան և Հ. Տանձիկեան, Եղեւսագիտ. Պ. Թ. Սուքիասեան, Տնտեսագիտ. Պ. Ալան, Չկնաբոյժ՝ Պ. Գ. Տէվէճեան, Երկրաչափ՝ Պ. Հ. Գարակէօզեան, Փաստաբան՝ Պ. Հ. Չալաքեան, Բժիշկ՝ Պ. Պալաքեան:

Նոր գրող մը, որ ամէն թերթի մէջ երեւնալու մոլութիւնը ունի, նոյն գրուածքը կը ղրկէ քանի մը թերթերու: Կը խորհի թէ անշուշտ այդ թերթերէն մէկուն մէջ հիւրընկալ անկիւն մը պիտի կրնայ գտնել անպայման: Եւ իրաւ ալ այդպէս կը պատահի: Իր մէկ բանաստեղծութիւնը՝ Արուեստագիտունիկ, տպարան ղրկած էինք այս շաբթուան թիւին համար: Ստիպուեցանք ետ բերել տալ, որովհետեւ տպուած տեսանք Հայ-Աշխարհին մէջ: Պարզ զուգադիպութիւն մըն էր ատիկա, որովհետեւ կրնար պատահիլ որ չի տեսնէինք: Այդ միևնոյն գրողը ուրիշ անգամ ալ նոյն խաղը խաղաց, ուրիշ գրուածքի մը համար:

Պէտք է ուրեմն հետեւիլ բոլոր թերթերուն, և կամ զգուշանալ... նորերէն:

Փետր. 27ին, Սկէթինկի մէջ, Հայ Տրամաթ. Թատերախումբը ներկայացուց Շիրվանզատէի Պասզի հանաւորը:

Նախ պէտք կ'զգամ շեշտելու այն կոպիտ ընդունելութիւնը, զոր ըրաւ՝ Տարօն-Սախոյձոր Միութեան կարգադիր մասնախումբը՝ լրագրողներու հանդէպ մասնաւորաբար:

Երբեք ներկայացում մը թերեւս այդքան բարեկրօնական չէր եղած:

Խաղին առաջին արարուածը վերջին ծայր դանդաղ ու ձանձրացուցիչ էր: Վերջին արարուածները, բազմատաբար, յաջող էին: Խաղին մէջ կեանքը կը պակսէր: «Իերասաններ» էին ամէնքն ալ, իրենց շարժու ձևերով ու ձայնով: Արժէքաւոր դերակատարներ կան այս խումբին մէջ, բայց

ներդաշնակութիւն չիկայ, բեմական զարգացումը կը պակսի անոնցմէ՝ մէկ քանիին քով: [Ճշմարիտ արուեստագէտներ քիչ կան, մէկ բառով:

Թատրոնին մուտքին առջեւ, քրդավայել ընդունելութիւնը և խաղին թոյլ մասերուն տպաւորութիւնը պահ մը մոռցուց Օր. Արմենուհի Տէր Կարապետեան, Գեղամին աղջիկը, իր երկու մեղեդիներով՝ Հայ Գութանին երգը և Պարզիր Աղբիւր: Առաջին անգամ լսեցինք ղինքը, բայց իր ձայնը այնքան յուզիչ, այնքան տպաւորիչ էր որ մեր աչքերը մշուշուեցան արցունքի խոնաւութենէն: Մաղթելի է որ ուրիշ անգամ ալ Օր. Տէր-Կարապետեան մեզի լսել տայ իր երգին ներդաշնակ ու ախուր թրթռացումները:

Յաջորդ թիւով կը վերջանայ մեր այնքան գնահատուած աշխատակիցներէն՝ Միքայէլ Շամտանճեանի Իրփինասի Հայացիկը նուպակ: Շամտանճեան այդ շարքին մէջ հոգեբանօրէն վերլուծեց մեր մեծ գոհերուն տառապանքը, միջավայրի մը մէջ, ուր թաւալեցաւ Եղեւնը, իր արիւնոտ ալիքներով: Շամթի ներկայացուցած ամենէն աշխատուած ու արժէքաւոր գործը պիտի մնայ ան: Մտաւորականներու մարտիրոսագրութիւնը փորձ որ իր հոգիին մէջ ապրէր բոլոր գալարումները Գարեու Փոթորիկին:

Շամտանճեան այսպէս, յաջողօրէն, ներկայացուց Հայ Մտաւորականներու ախորի շրջակը: Էջերուն մէջ պիտի ներկայացնէ հայ զինուորական կեանքը: ՉինՈՒՈՐԻ ՕՐԱԳԻՐՍ. ահա՛ վերնագիրը լուն, մեծ հետաքրքրութիւնով պիտի կարդացուի, կը յուսանք:

Ո՛ր մնացին հայ գրագէտներուն անտիպ երկասիրութիւնները, ամբողջացած կամ կէս վիճակի մէջ: Յայտնի է որ ատիկան վանտալականուած մտաւորականները կոտորելէ վերջ:

Բոլոր ծանօթ դէմքերուն տունները խուզարինչ որ հայկական էր: Բազմաթիւ ձեռագիրներ և կամ ոչնչացուեցան:

Գրագէտ մը ձեռնարկած ըլլալով կորսուած գրական երկերուն վրայ ուսումնասիրութիւն մը պատրաստել, հայ գրականութեան կորուստը ճշմերուն պարագաներէն և վերապրողներէն, որ ա. ինչ ձեռագիրներ տարուեցան և կամ խուզարկութեան վախի հետեւանքով այրուեցան:

Բ. Անունները և եթէ կարելի է ամփոփ մէկ բովանդակութիւնը:

Միւս կողմէ Խմբագրութիւնս լուրջ ձեռնարկներ պիտի ընէ Հայ Գրականութեան այդ թանկագին շխարհները ձեռք բերելու համար:

